T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanlığı

Sayı: **13148020**- 10.11.2022
Konu: ÇTAS 2018 (Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2018 Edisyon Kitap Hk.)

Sayın M. Rıza HEYET

Kıymetli Meslektaşımız,

Bölümümüz tarafından 2002 yılından itibaren her yıl düzenlenen *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu* (ÇTAS) kapsamında 28 – 31 Mayıs 2018 tarihleri arasında uluslararası katılımlı olarak *Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100. Yılı Şerefine ve Kurucu Başkanı Mehmet Emin Resulzade ve Arkadaşlarının Anısına* gerçekleşen ÇTAS 2018'de "*Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası İran Aydınlarının M. Emin Resûlzâde'ye Bakışı"* konulu sunmuş olduğunuz değerli bilimsel katkı, Prof. Dr. F. Sema Barutcu Özönder, Prof. Dr. Nesib Nesibli ve Mehmet Rıza Heyet'in editörlüğünde edisyon kitap olarak hazırlanmış olup Ankara Üniversitesi yayınları arasında neşredilecek olan *"Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 1918: Kuruluş"* adlı kitabın 1. Kısımı olan *"Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Kurucuları ve Düşünceleri"*nin 5. Kitap Bölümü olarak 67-72 sayfaları arasında yer almıştır.

Bu kitap şu anda Ankara Ünicversitesi matbaasında olup basım aşamasındadır.

Saygılarımızla,

Prof.Dr. F. Sema Barutcu ÖZÖNDER
Bölüm Başkanı, ÇTAS 2018
Sempozyum Başkanı ve Kitap Editörü

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 1918: Kuruluş

Azerbaycan Halk
Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun
100. Yılı Şerefine ve
Kurucu Başkanı Mehmed Emin
Resulzade ve Dava Arkadaşlarının Anısına

Editörler
F. Sema Barutcu Özönder, Nesib L. Nesibli,
Mehmet Rıza Heyet

Ankara Üniversitesi Yayınları

İçindekiler

İçindekiler ix-xiii
Yazarlar xv-xvii
Ön Söz xix-xxiv
Açış Konuşmaları xxv-xxxii
PROF. DR. F. SEMA BARUTCU ÖZÖNDER
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı ve ÇTAS Başkanı

PROF. DR. İHSAN ÇİÇEK
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı

PROF. DR. REFİK TURAN
Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Başkanı

I. Kısım Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Kurucuları ve Düşünceleri

1 Azerbaycan Bağımsızlığının Temelleri (1905-1917)
NESİB L. NESİBLİ 3-36

2 Mehmed Emin Resulzade'nin Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Kuruluşu Yolundaki Mücadelesi
HASAN RAŞİDİ 37-41

3 Mehmed Emin Resulzade ve Kafkasya Konfederasyonu
RAMİZ ABUTALİBOV 43-48

4 *Kafkasya Sorunu Bağlamında Pan-Turanizm Hakkında* Mehmed Emin Resulzade'nin Düşünceleri
SEVİNC MUSAYEVA 49-65

5 Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası İran Aydınlarının Mehmed Emin Resulzade'ye Bakışı
MEHMET RIZA HEYET 67-72

6 Mehmed Emin Resulzade'nin Edebiyat ve Siyaset Üzerine Düşünceleri
VAQİF SULTANLI 73-82

7 Mehmed Emin Resulzade'nin Çağdaşlık Ülküsü ve Bu Ülkü Işığında Cumhuriyet Gerçekliği 83-115
MEHMAN A. DAMİRLİ

8 İslam Açısından Devlet, Siyaset ve Adalet 117-121
HASAN ONAT

9 Mehmed Emin Resulzade'nin Fikir Dünyasında Metaforlar 123-133
MELEK ERDEM

10 Mehmed Emin Resulzade'nin *Asrımızın Siyavuşu* Adlı Eserini Söylem Çözümleme Bulgulayıcısı Temelinde Anlama 135-153
NASIR HAZE ŞAHGÖLÜ

11 Mehmed Emin Resulzade'nin Söyleminde Karşıtlıklar 155-167
G. SELCAN SAĞLIK ŞAHİN

12 Ali Merdan Topçubaşı'nın 1905-1919 Yılları Arası Tiflis Gürcü ve Rus Basınında Yer Alan Siyasî-İçtimaî Faaliyetleri 169-201
FAHRİ VALEHOĞLU HACILAR

13 Hüseyinzade Ali ve Siyaset Düşüncesi 203-213
İBRAHİM MARAŞ

14 Azerbaycan Cumhuriyeti (1918-1920) Yöneticileri – Komünist Rejimin Kurbanları: Feteli Han Hoyski, Nesib Bey Yusifbeyli, Hasan Bey Ağayev 215-246
ADALET ŞERİFOĞLU TAHİRZADE

15 Azerbaycan'ı Bağımsızlığa Götüren Yolda Ahmed Cevad ve Türkçülük 247-259
YILMAZ ÖZKAYA

16 Hüseyin Cavid'in *Topal Teymur* Oyununda Türkçe, Tarihî Bakış ve Türklüğü Değerlendiriş 261-281
A. DENİZ ABİK

17 Mirza Bala Mehmedzade'nin Bedii Yaratıcılığında Millî İstiklal Mefkûresinin Yansımaları 283-291
NİKPUR CABBARLI

II. Kısım Millet Anlayışı ve Devlet Kuruculuğu Meseleleri

18 Yeni Hukuk Sisteminin Şekillenmesi Bağlamında Toplumsal Çağdaşlaşmanın Temel İstikametleri: Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) 295-305
ALİ ASKER

19 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Ordu Kuruculuğu ve Azerbaycan'ın Toprak Bütünlüğü Yolunda Savaşları 307-322
MEHMAN SÜLEYMANOV

20 19. Yüzyıl Sonu ile 20. Yüzyılda Azerbaycan'da Kimlik İnşası Bağlamında Yaşanan Çatışmalar ve Sonuçları 323-330
ARİF ACALOĞLU

21 Azerbaycan'da Dil ve Kimlik Politikaları: Cumhuriyet ve Erken Sovyet Dönemi 331-365
JALE QARİBOVA

22 Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kültürel Kaynakları 367-394
MÜBARİZ SÜLEYMANLI

23 Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti: Millî Şuur Bağlamında Dil ve Kültür Meseleleri 395-408
KÖNÜL ALİYEVA

24 Azerbaycan Cumhuriyeti'nin (1918-1920) Eğitim Politikasının Ana Çizgileri 409-421
ADALET ŞERİFOĞLU TAHİRZADE

25 Susturulan Geçmiş: Sovyet Dönemi Tarihyazımı ve Tarih Ders Kitaplarında Müsavatçılara ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne Yaklaşım 423-449
REFİK TURAN

26 Cumhuriyet Döneminde Basın: 1918-1920 Yıllarında Azerbaycan Basınının Görünümü 451-458
QULU MEHERREMLİ

27 Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti (1918-1921) Yerel Seçimlerine Türklerin Katılımı: Dünyada Seçilmiş İlk Müslüman Kadın Perihanım Sofiyeva 459-469
AYTEN MERDAN HACILAR

III. Kısım Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve İran Türklüğü

28 Kaçar Devleti'nin Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Siyaseti 473-484
HÜCCET GASIMLU

29 Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Kurulurken Güney Azerbaycan'da Durum ve Günümüze İlişkin Değerlendirmeler 485-497
YALÇIN SARIKAYA

30 Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kurulmasının İran Türklerinde Milliyetçilik, Demokratik Millî Hareketteki Etkileri: Toplumsal Olaylar ve Olgularla Güney Azerbaycan Örneği 499-528
RIZA ŞANLI

31 Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti - İran İlişkileri (1918-1920) 529-540
SERİYYE GENCELİYEVA TAMER

32 "Azerbaycan Cumhuriyeti" Adına Pan-İranistlerin Tepkisi 541-570
RIZA HALİLİ

IV. Kısım Nisan Şehitleri: İşgal, Yıkılış ve Direniş

33 1920 Nisan İşgali: Sebepler ve Müsebbipler 573-600
NESİB L. NESİBLİ

34 Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yıkılış Nedenleri Üzerine 601-605
SALAVAT İSHAKOV

35 Sovyet Rusya'nın Azerbaycan Cumhuriyeti'ne Yaklaşımı: Açık Savaştan Gizli Tahribata, Diplomatik Baskıdan Askerî Müdahaleye 607-622
FİRDOVSİYYE AHMEDOVA

36 Ceditçi Türklerin 'Cedid'i ve Sovyet Azerbaycanı İncelemelerinde *Yeni Kafkasya* Dergisinin (1923-1927) Yeri 623-766
SAİME SELENGA GÖKGÖZ

37 1920 Nisan İşgali Sonrası Kızıl Terör ve Azerbaycan'da Sıradan Vatandaşların Bolşevik Faciası 767-782
AZİZE ENVERQIZI NEZERLİ

38 Azerbaycanlıların Kazakistan Topraklarına Yerleştirilme Tarihi (1920'li Yılların Başı –1950'li Yılların Sonu) 783-789
KALIŞ AMANJOL

39 *Müsavat* ve *Alaş*: Kaçınılmaz Yenilgi ve Türk Halklarının Çağdaş Siyasetinin Yeni Tarihî Fırsatı 791-796
RUSTEM JANGOJA

40 Muhacerette Mukavemet: Bitmeyen Savaş - Nisan İşgali'nden Sonra Millî Davanın Devamı 797-809
NESİB L. NESİBLİ

V. Kısım 100. Yılında Karabağ Sorunu

41 Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'a Karşı Arazi İddiaları ve Diplomatik Faaliyetleri (1918-1920, Ermeni Kaynakları Işığında) 813-832
GAFFAR ÇAKMAKLI MEHDİYEV

42 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ'da Çözüme Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme 833-839
EMİRHAN GÖRAL

43 Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi Çerçevesinde Çin'in Azerbaycan Politikası 841-851
ERKİN EKREM

44 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde Güney Kafkasya'da Ermeni Separatizmi ve Kaçkınlar Sorunu 853-863
QASIM HACIYEV

45 Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesinin Eski Tarih ve Medeniyet Abideleri 865-882
QASIM HACIYEV

46 Azerbaycan'ın İşgal Altında Bulunan Topraklarındaki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Durumu ve Ardam Değişmeleri 883-898
ANAR AZİZSOY

Son Söz: Yanlış Bir Düşünce 899-901
CEMİL ÜNAL

Ekler
Haritalar 903-905
Uluslararası Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2018 Programı 907-916
Uluslararası Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2018 Resimleri 917-930

Dizin 931-1013

5 Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası İran Aydınlarının Mehmed Emin Resulzade'ye Bakışı

MEHMET RIZA HEYET

1. Mehmed Emin Resulzade ve İran

Mehmed Emin Resulzade ilk defa 1908 yılında 24 yaşındayken İran'a geldi. İran'a gelmeden önce Resulzade, 1904 yılında Himmet Teşkilatı'nın kuruluşunda yer almış, Çar hükûmetinin aleyhine mücadeleye başlayarak önce *Himmet* gazetesinde, daha sonra ise *Hayat, İrşad, Tekâmül, Füyûzat, Yoldaş* ve *Terakki* gazetelerinde (1905-1908) yazar ve başyazar olarak çalışmış[1] ve siyasî konularda deneyim kazanmıştı. 1908 yılında Bakü Sosyal Demokrat Komitesi tarafından Gilan mücahitlerine destek amacıyla Reşt şehrine gelen Resulzade, orada bir süre kaldıktan sonra mücahitlerle birlikte Tahran'a ve ardından Tebriz'e gelerek İran Meşrutiyet hareketinde aktif rol oynadı ve böylece Meşrutiyet liderlerinin dikkatini çekmeyi başardı.[2] Tebriz'deyken Meşrutiyet hareketinin liderlerinden Settar Han ve Bağır Han ile görüşüp onların düşüncelerini söyleşi şeklinde gazetede yayınlatan Resulzade, Tahran'da Demokrat Partisi'nin kurulmasında yer aldı ve onun organı olan *İran-ı Nev* (Yeni İran) gazetesini modern bir üslûpta neşretmeye başladı. Gazetenin ikinci yılının ilk sayısından itibaren ise, başyazarlığını üstlendi. Bu gazete Resulzade'nin İran'daki en önemli faaliyetlerinden biri olarak değerlendirilir. Resulzade Demokrat Partisi çerçevesindeki faaliyetlerinde Rusların ilerlemesinin engellenmesi için büyük çaba gösterdi. Bu çabalar sonucunda Rusların talebi üzerine Mehmed Emin Resulzade dönemin sadrazamı Muhammed Veli Han Tonikaboni tarafından sınır dışı edildi ve Resulzade İstanbul'a giderek, bir dönem Demokrat Partisi'nde birlikte çalıştığı Tebrizli arkadaşı Seyid Hasan Takizade'nin kiraladığı evde ikamet etti.[3] Resulzade'nin Meşrutiyet dönemindeki dava arkadaşı olan Takizade, onun İran'daki faaliyetleriyle ilgili şöyle özetler:

> "İran Devrimi'nin başlarında Bakü'deki İranlı hürriyetçilerle işbirliği yaptı. Küçük İstibdat (İstibdad-i Sagîr) döneminde (1908) Reşt şehrine geldi. Aynı yılın ortalarında Tahran'ın fethinin ardından Tahran'a geldi ve kısa bir sürede onun olağanüstü yazarlık yeteneği ortaya çıktı. İkinci Meşrutiyet ve İkinci Meclis döneminin en iyi ve en ünlü gazetesi olan *İran-ı Nev*'de başyazar oldu. Avrupa üslubunda yeni gazetecilik anlayışını o İran'a getirdi ve yaygınlaştırdı. O, Demokrat Partisi'nin temel unsurlarındandı ve bu partinin Rusya tecavüzlerine karşı verdiği mücadele sonucunda Rusya Büyükelçiliği

---

[1] Cevat Heyet (1386/2007) "Mehmed Emin Resulzade." *Varlıq*, Sayı: 144, Tahran, s. 21.

[2] Cevat Heyet (1386/2007) a.g.e.

[3] Mehmet Emin Resulzade (1377/1999) *İran Meşrutiyet Devriminden Raporlar*. Çev. Rahim Reisniya, Tahran: Şiraze Yay.

> Resulzade'nin sürgün edilmesini talep etti ve dönemin sadrazamı Muhammed Veli Han Sepehsalar onun sınır dışı edilmesi emrini verdi."[4]

Mehmed Emin Resulzade İran'dan ayrıldıktan sonra da İran'la ilgili makaleler yazmaya devam etti. Onun *İkbal, Basiret, Şelale* ve *Dirilik* gazetelerinde kaleme aldığı makalelerde İran'ın o günkü siyasî durumuyla ilgili oldukça değerli bilgiler ve tahliller bulunmaktadır. Ayrıca Resulzade *Türk Yurdu* dergisinde "İran Türkleri" adı ile dizi makaleler yazarak, İran'daki Türklerin siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel durumu ile ilgili aydınlatıcı bilgiler verdi.

Resulzade'nin İran'da bulunduğu müddette yazdığı makalelerle İran'dan ayrıldıktan sonra İstanbul ve Bakü'de yazdığı makaleler arasında siyasî görüş b akımından ö nemli farklılıklar bulunmaktadır. O, İstanbul'a gitmeden İran'ı kendi vatanı olarak görüyor ve İranlı bir Türk aydın gibi özgürlük uğrunda mücadele ediyordu. Onun bu anlayışında kuşkusuz İran hâkimiyetinin Türk olmasının büyük etkisi vardı. Fakat İstanbul'a gittikten sonra Resulzade'nin dünya görüşünde oluşan değişiklikler, onun Türkçülük düşüncesinin gelişmesi ve pekişmesinde etkin rol oynadı. Bu değişikliler ise, İran aydınlarını gitgide rahatsız etmeye başladı.

Resulzade'nin hayatı ve siyasî düşüncesi konusunda ciddi araştırmaları olan Dr. Fereydun Ademiyet, onun "Tenkid-i Fırka-yı İtidaliyyun" risalesinden yazığı şu cümleleri Resulzade'nin İran'a bağlılığına örnek olarak gösterir:

> "Aziz vatanımız İran bile dünyanın bir parçası olduğu için, elbette ki dünyadaki genel cereyanlara tâbi ve gelişme kanununa mahkûmdur. Uygar milletlerin geçtiği yoldan biz de geçeceğiz. İran'da müstebitliğin ömrü sona erdi ve son yılların kanlı devrimini, Meşrutiyet'i gerçekleştirdi. Doğal olarak Meşrutiyet devrinde de başka milletlerin geçtiği ve geçmekte olduğu aşamaları biz de geçeceğiz."[5]

Resulzade'nin İran hakkında kullandığı bu cümlelerde kuşkusuz o dönemde İran yönetiminin Türk olması ile birlikte Meşrutiyet hareketinin de Azerbaycan mahreçli bir özgürlük hareketi olduğunun da büyük payı vardır.

2. İran Aydınları ve Resulzade

Mehmed Emin Resulzade'nin İran'daki faaliyetleri ve bu ülkede siyasî aydınlanmaya katkısı, onu İran aydınları arasında eşi benzeri bulunmayan genç bir siyaset ve kültür adamı konumuna getirmişti. Kuzey Azerbaycan'da Çarlık Rusyası'na karşı mücadelede elde ettiği deneyimler, demokratikleşme ve milletlerin bağımsızlığı konusundaki düşünceleri, İran aydınları için önemli kazanımlar sayılırdı. Bu yüzden de Resulzade'nin İran'dan uzaklaştırıldıktan sonra Türkçülük mefkûresi ile mücadeleye devam etmesi ve nihayetinde

---

[4] Hasan Takizade (1334/1955) "Hadise Dolu Bir Hayatın Sonu." *Sohan* gazetesi, Sayı: 4.
[5] Fereydun Ademiyet (1388/2009) *İran Meşrutiyet Hareketinde Sosyal Demokrasi Düşüncesi.* Tahran: Gostere Yay.

Kafkasya'da Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurmuş olması, İran'da gittikçe güçlenmekte olan Fars milliyetçisi aydınların öfkesini de beraberinde getiriyordu.

Mehmed Emin Resulzade'nin İran'daki faaliyetleri sırasında dava arkadaşı olan, daha sonra ise bir süre İstanbul'da aynı evi paylaştığı Hasan Takizade, İran düşünce tarihinde derin etki bırakan şahsiyetlerden biridir. Sonraki yıllarda İran'ın başbakanı olarak karşımıza çıkan bu zat ile Resulzade'nin yolları ayrılmaya başlar. Resulzade eskisinden daha çok Türklük ve Türkçülüğe yönelirken, Takizade Türk olmasına rağmen dönemin modası hâline gelen Pan-Farsist çevrelere yakınlaşır ve her iki düşünür zıt yönlerde faaliyetlerini sürdürürler. Ancak onların arkadaşlıkları sonuna kadar devam eder ve Resulzade'nin vefatından sonra onun hakkında en güzel cümleleri de Takizade yazar:

> "Resulzade olağanüstü ünlü bir adamdı. Tüm ömrüm boyunca Doğu'da onun gibi bir şahsiyet görmedim dersem, abartmamış o lurum. Z amanımızda b izim b ölgede e şi bulunmayan, dünyada bile eşine az rastlanan Mehmed Emin Resulzade; iyi yetişmiş, güçlü ve sağlam mantık sahibi, temiz kalpli, dürüst, doğru konuşan, metanetli, tam anlamıyla temiz, düşünce ve meramına inanan, özverili, mücadeleci (mücahit) ve nefsine sahip bir zat idi.
> Resulzade öz siyasî ve millî düşüncelerinde sarsılmaz ve oldukça azimli idi. Kişisel ahlakında doğruluk, dürüstlük, insaf, itidal ve metanet örneği idi. Ömrü boyunca doğruluk dışında tek bir kelime bile söylemedi. Mutlak doğruluktan yanaydı ve en önemlisi sözlerinde asla abartıya yol vermez ve ılımlılığını kaybetmezdi.
> O dünyada cereyan edenler hakkında bilgi sahibi ve aynı zamanda becerikli bir yazardı. Onun inanç gücü ve ifade kabiliyeti şaşırtıcı idi. Ben onu tanıdığım ve onunla sık sık görüştüğüm için çok mutluyum. İlişkimiz arkadaşlık ötesi idi ve ben onun ahlakına hayrandım. Böyle bir şahsiyete sahip olan her bir millet mutludur. O gerçek anlamıyla bir liderdi. Onu izleyenlere heyecan ve inanç aşılardı. Onun heyecan dolu siyasî faaliyetinin bir kısmının İran'da ve İran için yapıldığı beni mutlu ediyor. O ömrünün sonuna kadar İran'a olan sevgisini kaybetmedi.
> Yüz yıl sonra o Azerbaycan'ın peygamberi ve Gandhi'si gibi hatırlanacaktır."[6]

Resulzade'nin İstanbul'da kaleme aldığı yazılarda Türklüğe eskisinden daha çok vurgu yapması ve mücadelesini artık bu yönde vermesi İran aydınlarının gözünden kaçmıyordu. Fakat asıl karşı durmalar ve günümüze kadar devam eden düşmanca yaklaşımlar, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin (1918-1920) kurulmasından sonra başladı. Hasan Takizade, Ahmed Kesrevî ve Şeyh Muhammed Hiyabanî'nin de içlerinde bulunduğu bir grup aydın, yeni kurulan cumhuriyet adının Azerbaycan olmasına itiraz niteliğinde yazılar yazmaya başladılar. Onlara göre Aras nehrinin kuzeyi hiçbir zaman Azerbaycan olmamış, Aran ve Şirvan'dan ibaret bir bölge olmuştur. Azerbaycan adının seçilmesi ise, gelecekte İran sınırları içinde bulunan "Azerbaycan" bölgesini kuzey ile birleştirme amacını taşımaktadır. Bu aydınlar ve İran'ın bazı resmî makamları yeni kurulan devletin adının değiştirilmesini talep ederler. Bu talepler sonuç vermeyince tepkiler artar ve öyle bir aşamaya gelir ki Şeyh Muhammed Hiyabanî, Güney Azerbaycan'da kurduğu özerk devletin adını değiştirerek, "Azadistan" yapar. Saldırıların hedefinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu, bir

[6] Seyid Hasan Takizade (1334/1955) "Hadise Dolu Bir Ömrün Sonu." *Sohan* Dergisi, Sayı: 4, Tahran.

zamanlar İran aydınlarının saygı ve sevgiyle adından söz ettikleri Mehmed Emin Resulzade vardı. Devletin ve Aras nehrinin kuzey bölgesinin adı ile ilgili tartışmalar, Cumhuriyet'in yıkılması ve bölgenin Bolşevikler tarafından işgal edilmesinden sonra da devam eder. M. E. Resulzade çeşitli yazılarında bu adı savunur ve İranlı aydınlar ve yetkililerin okumasını ister. Resulzade yazdığı *Azerbaycan Cumhuriyeti* adlı kitabının bir nüshasını İstanbul'da İran Büyükelçiliği'ne takdim eder ve dönemin büyükelçisi Mirza İshak Han kitabı bir üst yazı ile Tahran'a gönderir. Üst yazıda şöyle yazar:

> "Resulzade Azerbaycan tarihi, âdet ve gelenekleriyle ilgili bilgi verdikten sonra Tebriz'i Azerbaycan'ın merkezi ve Aras'ın kuzey ve güneyindeki insanların aynı soydan olduğunu, aynı dili konuştuklarını, kendilerini İranlı adlandırmak veya Farsçanın nüfuzu altında kalmak için hiçbir sebep olmadığı iddia ediyor."[7]

Büyükelçi yazısını şöyle tamamlar:

> "Bu gibi İran karşıtı propagandaları etkisizleştirmek amacıyla ve her şeyden önce kitabın adından neyi kastettiğini anlamak için kitabın Farsçaya çevrilmesi ve daha sonra kitabın reddinde makaleler ve kitaplar yayınlayarak, özellikle Azerbaycan'da ve İran'ın Türk dilli bölgelerinde dağıtılması gerekir."[8]

Mehmed Emin Resulzade 1926 yılında Kafkasya Azerbaycanı İstiklal Komitesi Başkanı olarak İran'ın Türkiye Büyükelçiliği'ne mektup göndererek, İran'a sığınmış o lan Müsavatçıların durumuna bakılması ve iyileştirilmesi için müracaatta bulunur.[9] Dönemin büyükelçisi Seyid Muhammed Sadık Tabatabaî Tahran'a gönderdiği yazıda Resulzade'yi şöyle tanıtır:

> "Önceleri mutaassıp bir İranlı idi. İstanbul'da aşırı Türk oldu. Pan-Türkizm ve dünya Türklerini birleştirmek için nutuklar söyler."

Daha sonra Resulzade ve arkadaşlarının faaliyetleri hakkında bilgi verir ve şöyle yazar:

> "Onların asıl amacı kendi vatanlarının özgürlüğü ve bağımsızlığıdır. Tüm faaliyetleri Bolşevik Ruslar ve Rusların Güney Kafkasya'daki hâkimiyeti aleyhinedir. *Yeni Kafkas* dergisi düzenli olarak Büyükelçiliğimize gönderilir. Bunlar Türkiye'den sonra İran'ı kendileri için sığınma yeri olarak görüyorlar. Elçilik şu ana kadar İran aleyhine faaliyetlerine tanık olmamıştır, varsa da çok gizli yapılmıştır."[10]

İran'da Rıza Pehlevî'nin yönetimi ele geçirmesi ile Türklük aleyhine propagandaların güç ve hız kazandığı dönemde, İran Büyükelçisi'nin tavsiyesi üzerine gerçekten de Kuzey Azerbaycan'ın aslında Azerbaycan olmadığı iddialarını destekler nitelikte yüzlerce makale ve kitap yayınlanır. Pehlevî yönetimi Türklüğe karşı izlediği politikayı içeride ve dışarıda paralel bir şekilde hayata geçirmeye çalışır. İçeride *Türk* adının silinmesi ve *Azerî* dil

---

[7] "Mehmet Emin Resulzade'den Bir Mektup." *Goftegu* Dergisi, Sayı: 33. (http://www.goftogu.com/article/2012/12/post-20.html).
[8] A.g.e.
[9] A.g.e.
[10] A.g.e.

teorisinin ortaya atılması ile birlikte,[11] dışarıya yönelik Aras nehrinin kuzey bölgesinin Aran ve Şirvan olduğuna dair gerçekdışı iddialar ileri sürülür. Bu çalışmalardan en ünlüsü İnayetullah Rıza'nın *Azerbaycan ve Aran (Kafkasya Albanyası)* kitabıdır.[12]

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'ın yeniden bağımsız olmasının ardından Azerbaycan Cumhuriyeti'nin adı üzerinden Mehmed Emin Resulzade'ye, Resulzade üzerinden de Azerbaycan'a saldırılar devam ediyor. Resulzade ve Azerbaycan adı o kadar özdeşleşmiş k i İran'ın Pan-Farsist aydınları Resulzade ve Azerbaycan'ı aynı yazılarda ve aynı şekilde hedef olarak seçiyorlar.

1991'den sonra İnayetullah Rıza'nın kitabı yüksek tirajlarla yeniden basılır. *Kehkeşan* ve *İranşinasî* gibi dergilerde Celal Metini ve Muhammed Rıza Ebheriyan imzalarıyla makaleler yayınlanır.[13] İran'ın ünlü araştırmacılarından ve aslen Türk olan Kave Bayat, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Azerbaycan adının bu devlete verilmesiyle ilgili çok sayıda kitap ve makalenin yazarıdır. Ona göre, Azerbaycan adı Osmanlıların telkinleriyle 1918 yılında kurulan Azerbaycan devletine verilmiş v e b u c umhuriyet yıkıldıktan sonra benzer siyasî amaçları taşıyan Bolşevikler tarafından korunmuştur.[14]

Mehmed Emin Resulzade ve onun kurmuş o lduğu Azerbaycan Cumhuriyeti aleyhine faaliyetlere ek olarak İran İslam Cumhuriyeti döneminde kurulan devlet destekli bazı kurum ve kuruluşlar da sistematik bir şekilde Mehmed Emin Resulzade ve Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı propagandaya devam ediyorlar. Ülkenin resmî gazetelerinde Azerbaycan Cumhuriyeti yerine "Bakü Cumhuriyeti", "Aran", "Kuzey İran" gibi isimlerin kullanılması ve Mehmed Emin Resulzade'nin "hain", "Pan-Türkist", "Osmanlı kölesi" gibi etiketlenmesi de aynı doğrultuda değerlendirilmesi gereken hususlardır.[15]

Söz konusu iddialar ve suçlamalara karşı, Mehmed Emin Resulzade'nin kişiliği, düşünceleri ve hizmetleri konusunda ve Aras nehrinin kuzey bölgesinin tarihsel olarak da Azerbaycan olduğu hakkında İran'ın Türk aydınları tarafından da çok sayıda makale ve kitap yayınlanmıştır. Cevad Heyet'in "Aran, Azerbaycan'ın Bir Vilayetidir"[16], "Azerbaycan Neresidir? Makalesine Cevap"[17], Turec Atabeki'nin "Azerbaycan" Adlı Eserine Bir Eleştiri ve Tamamlama"[18], "Mehmed Emin Resulzade"[19], "Azerbaycan'ın Adı ve Sınırları"[20] gibi makaleleri söz konusu iddialara verilen cevaplardan bazı örnekler olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra M. Ali Ferzane, Hasan Raşidi ve Samed Serdariniya'nın da benzer

---

[11] Bkz. Ahmet Kesrevî (1390/2011) *Azeri veya Azerbaycan'ın Eski Dili.* Hezar Kerman Yay.

[12] Bkz. İnayetullah Rıza (1360/1981) *Azerbaycan ve Aran (Kafkasya Albanya'sı).* Tahran: İran-zemin Yay.

[13] Bkz. Celal Metinî (1368/1989) "Azerbaycan Neresidir?" *İranşinas* Dergisi, Sayı: 3, Güz.

[14] Kave Bayat (1388/2009) *Kafkasya Üzerindeki Fırtına: 1917-1921 Yıllarında İran İle Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilere Bir Bakış.* Tahran: Dışişleri Bakanlığı Yay.

[15] Bkz. http://iranshomali1.blogfa.com/; https://iraniancaucasus.wordpress.com/; http://www.azariha.org/

[16] Cevat Heyet (1385/2006) "Aran, Azerbaycan'ın Bir Vilayetidir." *Varlıq,* Sayı: 140, Tahran.

[17] Cevat Heyet (1385/2006) "Azerbaycan Neresidir? Makalesine Cevap." *Varlıq,* Sayı: 140, Tahran.

[18] Cevat Heyet (1385/2006) "Turec Atabeki'nin *Azerbaycan* Kitabına Bir Eleştiri ve Tamamlama." *Varlıq,* Sayı: 140, Tahran.

[19] Cevat Heyet (1385/2006) "Mehmet Emin Resulzade." *Varlıq,* Sayı: 140, Tahran.

[20] Cevat Heyet (1386/2007) "Azerbaycan'ın Adı ve Sınırları." *Varlıq,* Sayı: 146-147, Tahran.

konulardaki iddiaları çürütmek için yazdıkları makaleler İran aydınları arasında Mehmed Emin Resulzade ve Azerbaycan ile ilgili farklı yaklaşımları ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

"Mehmet Emin Resulzade'den Bir Mektup." *Goftegu*, Sayı: 33. (http://www.goftogu.com/article/2012/12/post-20.html).

Ademiyet, Fereydun (2009/1388) *Ademiyet. İran Meşrutiyet Hareketinde Sosyal Demokrasi Düşüncesi.* Tahran: Gostere Yay.

Bayat, Kave (2009/1388) *Kafkasya Üzerindeki Fırtına: 1917-1921 Yıllarında İran ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilere Bir Bakış.* Tahran: Dışişleri Bakanlığı Yay..

Heyet, Cevat (2006/1385) "Aran, Azerbaycan'ın Bir Vilayetidir." *Varlıq,* Sayı: 140, Tahran.

Heyet, Cevat (2006/1385) "Azerbaycan Neresidir? Makalesine Cevap." *Varlıq,* Sayı: 140, Tahran.

Heyet, Cevat (2006/1385) "Turec Atabeki'nin *Azerbaycan* Kitabına Bir Eleştiri ve Tamamlama." *Varlıq,* Sayı: 140, Tahran.

Heyet, Cevat (2007/1386) "Azerbaycan'ın Adı ve Sınırları." *Varlıq,* Sayı: 146-147, Tahran.

Heyet, Cevat (2007/1386) "Mehmed Emin Resulzade." *Varlıq,* Sayı: 144, Tahran, s. 21.

Kesrevî, Ahmet (2011/1390) *Azeri veya Azerbaycan'ın Eski Dili.* Tahran: Hezar Kerman Yay.

Metinî, Celal (1989/1368) "Azerbaycan Neresidir?" *İranşinasî*, Sayı: 3, Güz.

Resulzade, Mehmet Emin (1999) *İran Meşrutiyet Deviriminden Raporlar.* Çev. Rahim Reisniya, Tahran: Şiraze Yay.

Rıza, İnayetullah (1981/1360) *Azerbaycan ve Aran (Kafkasya Albanyası).* Tahran: İran-zemin Yay.

Takizade, Seyid Hasan (1955/1334) "Hadise Dolu Bir Hayatın Sonu." *Sohan*, Sayı: 4.

http://iranshomali1.blogfa.com/

http://www.azariha.org/

https://iraniancaucasus.wordpress.com